

Željko Holjevac
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

KONTINUITETI I PROMJENE U ZAGREBAČKOM SREDNJEM ŠKOLSTVU IZMEĐU 1910. I 1921. GODINE

U radu se na temelju tiskanih školskih izvješća obrađuju velike i realne gimnazije, građevno-stručne, obrtne, tehničke, trgovačke, učiteljske, ženske i ostale srednje škole u Zagrebu nekoliko godina prije, tijekom i neposredno poslije Prvoga svjetskog rata. Neke su škole djelovale bez prekida, neke su podijeljene, neke su se osamostalile, a otvorene su i neke nove.

Ključne riječi: Zagreb, srednje škole, Prvi svjetski rat

Glavne srednje škole u Zagrebu uoči Prvoga svjetskog rata bile su dvije velike gimnazije za društveno-humanističku naobrazbu, Gornjogradska i Donjogradska, dvije realne gimnazije za praktičnu izobrazbu, Prva i Druga, a uz njih i privremeni Zemaljski ženski licej. Pored Zemaljske obrtne škole i s njom spojene Građevno-stručne škole, postojale su niže i više trgovačke, ženske i ostale škole, npr. Zemaljska potkivačka škola, poštanski i brzobjavni tečaj, škole za umjetnost i glazbu i slično. Pripravnici za učitelje i učiteljice na nižim razinama obrazovanja u pučkim školama osposobljavali su se u preparandijama. Potpuniju naobrazbu nastavno je osoblje stjecalo u Zemaljskoj učiteljskoj školi, a učenice koje su htjele dobiti diplomu primalje ili babice polazile su Zemaljsko primaljsko učilište. Predmet su ovoga rada trajanja i promjene u zagrebačkom srednjem školstvu između posljednjeg popisa stanovništva u Austro-Ugarskoj 1910. i prvog popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 1921. kao prilog poznavanju povijesti Zagreba o stogodišnjici Prvoga svjetskog rata.¹

Zagrebačke srednje škole kao zemaljski zavodi bile su u to vrijeme opremljene nastavnim pomagalicama i knjižnicama, pregledavali su ih redovito zemaljski nadzornici za srednja učilišta (bili su to Franjo Krema i dr. Stjepan Bosanac), a nastavnici su prije Velikog rata održavali redovite mjesečne sjednice. U gimnazijama i Ženskom liceju polagali su se ispiti zrelosti, a polaznici su plaćali školarinu, ali su postojale stipendije, zaklade i društva za potporu siromašnih učenika.² Školska godina počinjala je tradicijskim zazivom Duha Svetoga, a završavala svečanim „Tebe Boga hvalimo“. Bile su propisane godišnje ispovijedi i pričesti, veličali su se austrougarski car i kralj Franjo Josip I. te pokojna carica i kraljica Elizabeta, nastavnici su se klanjali novome banu i odjelnom predsjedniku za bogoštovlje i

¹ Rad je nastao na podlozi priopćenja podnesenog na znanstvenom skupu *Zagreb u Prvom svjetskom ratu*, koji je održan 16. i 17. prosinca 2014. u organizaciji Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Grada Zagreba. Budući da zbornik radova sa skupa nije pripremljen, niti tiskan, rad je ponuđen za objavljivanje u ovoj publikaciji.

² *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, II, Zagreb 1917, 512-514.

nastavu prilikom njihova stupanja na dužnost, a proljetni „Dječji dan“ i blagdan Presvetoga Srca Isusova slavili su se kao školski praznici. Održavale su se sjednice za ocjenjivanje i ispiti iz nauka katoličke, pravoslavne i židovske vjere, a privatni polaznici katoličke vjere morali su dokazati svjedodžbom da ih je svećenik, prema ovlasti svojega biskupa, počuvao u nauku vjere te da su i u religioznim vježbama udovoljili učeničkim dužnostima.

Naredbom Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade od 21. siječnja 1909. pretvorene su trirazredne više trgovačke škole, spojene s realnim gimnazijama u Zagrebu, Osijeku i Zemunu, u četverorazredne škole. Propisana je nova naukovna osnova za te škole, a naredbom od 17. siječnja 1910. odijeljeni su upravni poslovi Više trgovačke škole od upravnih poslova Realne gimnazije u Zagrebu, čime je bio položen temelj za samostalnu Trgovačku akademiju. Ujedno je tada bilo određeno da se otvori jednogodišnji komercijalni tečaj za abiturijente srednjih škola i s njima izjednačenih učilišta pri Višoj trgovačkoj školi u Zagrebu.

Predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu dr. Milan Amruš posjetio je 1. ožujka 1910. Višu trgovačku školu spojene s Realnom gimnazijom u Zagrebu, i to u pratnji zemaljskog nadzornika za srednje škole Franje Kreme, predsjednika zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore Dragutina Mondekarera i gostiju poput Vladimira Matijevića, Milana Eisnera i Stjepana Hrustića. Učenici Više trgovačke škole i Realne gimnazije sudjelovali su 2. travnja 1910. u velikom koncertu srednjoškolskog orkestra pod ravnanjem prof. dr. Artura Schneidera u dvorani Hrvatskoga sokola. Bila je nazočna banica Paula pl. Tomašić, a uz nju bili su predstojnici Zemaljske vlade Levin pl. Chavrak-Letovanički i spomenuti dr. Milan Amruš, kao i veliki župan dr. Janko pl. Jellachich-Bužimski, ravnatelji zagrebačkih srednjih učilišta, mnogobrojna mladež i građanstvo. Učenici Više trgovačke škole i Realne gimnazije sudjelovali su 28. svibnja 1910. svečanom glazbeno-deklamatornom priredbom u proslavi 100. obljetnice rođenja preporoditelja Stanka Vraza, koju je priredila udružena omladina Ženskog liceja, Gornjogradske gimnazije, Realne gimnazije i Više trgovačke škole. Proslav koji je sastavio Ferdo Ž. Miler, profesor Realne gimnazije, deklamirala je Vjera Mihaljinec. Prigodno slovo držao je prof. dr. Dragutin Prohaska, a veliki mješoviti zbor od 120 pjevača i pjevačica te prof. dr. Bogoljub Krnic kao bariton-solo, uz pratnju srednjoškolskog orkestra pod ravnanjem prof. dr. Artura Schneidera, izveli su više skladbi. Proslavu su svojim posjetom počastili odjelni predstojnik Zemaljske vlade Slavko Aranitzky, veliki župan dr. Janko pl. Jellachich-Bužimski, zemaljski nadzornik za srednje škole Franjo Krema i drugi uglednici.³

Prvu nagradu na natjecanju iz stenografije 7. lipnja 1910. osvojio je učenik Oskar Klein, a drugu nagradu učenici Dragutin Banjac, Egon Dračar i Papo Salamon iz prvog razreda Više trgovačke škole. Iz drugoga razreda prvu je nagradu na tom natjecanju osvojio učenik Hrvoje Crgurić, a drugu nagradu učenici Pavao Kauders, Hugo Hiršler i Jakov Schrenger. Prvu nagradu na natjecanju iz krasopisa 12. lipnja 1910. osvojio je učenik Ivan Kovačević, a drugu nagradu učenici Mato Kulundžić, Stjepan Teltsch i A. Nedwêd iz prvoga razreda Više trgovačke škole. Iz drugog razreda prvu nagradu na natjecanju iz krasopisa osvojio je učenik Josip Butković, a drugu nagradu učenici Marijan Majcen, Robert Waldgoni i Stjepan Škrabe.⁴

³ *Izvešće kr. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1909.-1910.*, Zagreb 1910, 87.

⁴ *Izvešće više trgovačke škole spojene s kr. realnom gimnazijom u Zagrebu za školsku godinu 1909.-1910.*, Zagreb 1910, 101-103.

Učenici Donjogradske velike gimnazije imali su školske godine 1909./1910. nekoliko poučnih ekskurzija: posjetili su Ljubljanu, Bledsko jezero i Postojnsku jamu. Te je školske godine Donjogradska velika gimnazija izgubila učenike Đuru Domainka, Branislava Kaurića i Đuru Brusinu.⁵ Školske godine 1909./1910. umrli su profesori Realne gimnazije Josip Purić i Josip Vitanović. Smrt je odnijela i učenike Realne gimnazije Josipa Globočnika, Mirka Vučića i Ivana Polašeka.⁶ U samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu, u kojem je radila Djevojačka škola, preminule su školske godine 1910./1911. sestre Hildegarda Dasović i Ksaverija Skube.⁷ Donjogradska velika gimnazija izgubila je 11. lipnja 1910. dr. Hinka Scheidelu, rođenog 2. srpnja 1874. u Vitanju u Štajerskoj. Gimnaziju s ispitom zrelosti završio je u Varaždinu. Studirao je u Grazu, gdje je stekao doktorsku čast. Služio je od 1888. u varaždinskoj, sušačkoj i zagrebačkoj donjogradskoj gimnaziji. Istaknuo se pedagoškim radovima u *Nastavnom vjesniku* i pisanjem školskih knjiga za njemački jezik.⁸ Školske godine 1910./1911. preminuli su profesori Realne gimnazije Aleksandar Povrzanović i Bogomir Brus.⁹ Sljedeće školske godine smrt je odnijela učenike Realne gimnazije Stjepana Zajeca, Oskara Bivala Šbarića, Josipa Maštališa i Stjepana Križana.¹⁰ Školske godine 1912./1913. preminuo je učenik Realne gimnazije Josip Friedländer, školske godine 1915./1916. učenik I. realne gimnazije Milenko Mileusnić i dr.

Trgovačku akademiju spojenju s Realnom gimnazijom u Zagrebu posjetio je 27. travnja 1911. profesor Miloš St. Dinić, ravnatelj gimnazije u Požarevcu u Srbiji, a sutradan je došao i dr. Mita Lukić, ravnatelj Srpske trgovačke akademije u Beogradu. Učeničko društvo „Javor“, koje je djelovalo pri Trgovačkoj akademiji, priredilo je 13. svibnja 1911. javni koncert. Bili su prisutni nastavnici i brojni građani. U nazočnosti ravnatelja Otona Bošnjaka održano je 9. lipnja 1911. natjecanje u krasopisu i stenografiji s učenicima prvog i drugog razreda Trgovačke akademije. Tjelesni odgoj učenika potonje obuhvaćao je izobrazbu u gimnastici, mačevanju i streljaštvu pod ravnanjem profesora Josipa Prikrila i domobranskih časnika Julija Bestala i Branislava Šuputa.¹¹ Na poticaj zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore, a u sporazumu sa Zemaljskom vladom, održan je od 4. do 16. studenoga 1912. „Željezničko-tarifalni tečaj“ s učenicima četvrtoga razreda Trgovačke akademije, koja više nije bila spojena s Realnom gimnazijom u Zagrebu. Učenicima je o trošku komore predavao Alfred Bruck, urednik željezničko-tarifnog i prometnog lista iz Beča.¹²

Realnu gimnaziju u Zagrebu posjetilo je 26. i 27. travnja 1911. oko 40 srednjoškolskih profesora iz Kraljevine Srbije. Među njima bili su dr. Svetolik Stevanović, upravitelj Više ženske škole i potpredsjednik Proforskog društva Kraljevine Srbije, prof. Milan A. Kostić, tajnik istoga društva, prof. Jeremija Živanović, urednik srpskog *Nastavnika*, školski nadzornik dr. Milivoje Jovanović, načelnik Ministarstva prosvjete Mirko Popović, profesor Vojne

⁵ *Izješće kr. donjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1909.-1910.*, Zagreb 1910, 37.

⁶ *Izješće kr. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1909.-1910.*, 88-91.

⁷ *Izješće djevojačkih škola u samostanu ss. milosrdnica u Zagrebu koncem školske godine 1910./11.*, Zagreb 1911, 5-6.

⁸ *Izješčaj kr. donjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1910./1911.*, Zagreb 1911, 117.

⁹ *Izješčaj kr. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1910./1911.*, Zagreb 1911, 122-125.

¹⁰ *Izješčaj kr. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1911./1912.*, Zagreb 1912, 99-100.

¹¹ *Izješčaj kr. trgovačke akademije spojene s kr. realnom gimnazijom u Zagrebu za školsku godinu 1910.-1911.*, Zagreb 1911, 77-79.

¹² *Izješčaj kr. trgovačke akademije u Zagrebu za školsku godinu 1912-1913.*, Zagreb 1913, 65.

akademije Milivoje Popović, ravnatelji beogradskih gimnazija i drugi profesori.¹³ Realna gimnazija u glavnom gradu Banske Hrvatske podijeljena je školske godine 1912./1913. na I. i II. realnu gimnaziju. Rješenjem vladara ravnateljem I. gimnazije imenovan je dotadašnji ravnatelj Realne gimnazije Gustav Pexidr-Srića, dok je ravnateljem II. gimnazije postao Milan Žepić, dotadašnji ravnatelj Velike realne gimnazije u Karlovcu.¹⁴ Dvadeset godina staru Građevno-stručnu školu, spojenu sa Zemaljskom obrtnom školom, završilo je do Balkanskih ratova 136 učenika, a u građevnoj je struci tada djelovalo 119 apsolvenata ili 87% svih završenih učenika. Godine 1913. osnovano je Društvo za podupiranje siromašnih učenika Kr. II. realne gimnazije zagrebačke. Privremeni Zemaljski ženski licej i Vježbaonica koja je s njim bila spojena preobraženi su tijekom školske godine 1913./1914. u Žensku realnu gimnaziju, Privremeni zemaljski ženski licej i s njim spojenu Vježbaonicu. U proljeće 1914. profesori i učenici I. realne gimnazije u Zagrebu bili su na pogrebu svojega bivšeg profesora Ivana Quiquereza, bivšeg predstojnika Odjela na bogoštovlje i nastavu Armina Pavića, zagrebačkog nadbiskupa Jurja Posilovića i hrvatskog povjesničara Tadije Smičiklasa.

U Zagrebu je 1912. došlo do velikog štrajka učenika, nakon čega je Hrvatski sabor raspušten, a Slavko Cuvaj imenovan kraljevskim povjerenikom. Luka Jukić, Hrvat iz Bosne, pokušao je ubiti Cuvaja, ali je smrtno ranio drugu osobu, nakon čega je osuđen na smrt, ali mu je kazna preinačena u doživotnu robiju. Cuvaj je morao odstupiti, a za novog kraljevskog povjerenika postavljen je Ivan Skerlec. Smrtno je stradao banski savjetnik i upravitelj Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade Ivan pl. Hervoić, o čemu svjedoči i prigodna bilješka u tiskanom izvješću o zagrebačkoj Muškoj učiteljskoj školi, sastavljena u duhu habsburškoga patriotizma: „Na povratku s puta k jednoj miloj i rijetkoj dužnosti, koju izvrši s bujnom radošću toploga srca svoga, stiže ga teška rana od klete ruke ubojičke, što je mahnitno i za drugim životima posegla. Crna sudbina ne dade mu, da se vrati k daljemu tihom i trudnom radu, što bijaše sva želja, cijela sadržina i dubokâ slast duše njegove, već ga rinu u strašne i dugotrajne smrtne muke, u kojima se ugasi život s baštinom svijetloga primjera vrlina ljudskih a s tragikom mučenika“.¹⁵

Izbijanjem rata globalnih razmjera ljeti 1914., pojedini nastavnici zagrebačkih srednjih škola pozvani su u vojnu službu i poslani na udaljena ratišta. Tako su proglašenjem mobilizacije stupili u vojnu službu učitelji I. realne gimnazije Fran Dominković, Ivan Klučka, Pavao Lesjak, dr. Milan Ogrizović, Vinko Proštenik, dr. Gavro Schwartz, Ljudevit Šplait, dr. Stjepan Bohniček, Slavo Dragić, dr. Ivan Kasumović i dr. Vladimir Njegovan. Proglašenjem mobilizacije stupili su u vojnu službu i učitelji II. realne gimnazije Fran Galović, Ljubomir Hadžić, dr. Milivoj Prejac, Mato Radovanović, Adam Rubetić, Franjo Dugan i dr. Edgar Leopold. Fran Galović poginuo je u Srbiji, dok je Ivan Kovačević, profesor Trgovačke akademije u Zagrebu, preminuo od posljedica ranjavanja u teškim borbama u Galiciji. Učenici zagrebačkih srednjih škola počeli su prikupljati novčane prinose i kovine za ratne dobrotovorne i pripomoćne svrhe, npr. za ratne invalide, božićne darove vojnicima, siročad u ratu palih vojnika iz Hrvatske i Slavonije, Zemaljski odbor za strukovno liječenje, naobrazbu i opskrbu hrvatsko-slavonskih ratnih invalida, Crveni križ kraljevina Hrvatske i Slavonije, vojničke čitaonice Hrvata, nabavu plakete odbora „Narod za svoje nemoćnike“

¹³ *Izveštaj kr. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1910./1911.*, 121.

¹⁴ *Izveštaj kr. I. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1912./1913.*, Zagreb 1913, 101-102.

¹⁵ *Izveštaj o kr. muškoj učiteljskoj školi i vježbaonici u Zagrebu na svršetku školske godine 1911.-1912.*, Zagreb 1912, 3.

i slično, a počeli su potpisivati i ratne zajmove. Tako je mladež I. i II. realne gimnazije za božićne darove vojnicima na ratištu 1914. skupila 474 kruna i 61 filir, a za ratne invalide tijekom travnja, svibnja i lipnja 1915. prikupljeno je od učenika I. i II. realne gimnazije 769 kruna i 24 filira te oko 100 kg kovina. Odboru gospođa za ratnu pripomoć poslana je kao utržak za kalendare i ratne znakove svota od 87 kruna i 20 filira, a među učenicima obiju realnih gimnazija rasprodano je karata za tombolu Društva Sv. Vida u ukupnoj vrijednosti od 190 kruna i 80 filira.¹⁶ Pojedine učiteljice angažirale su se kao dragovoljne bolničarke, a mnogi srednjoškolski omladinci stupili su u hrvatsku dobrovoljačku četu i skautsku udrugu kao pomoćnu bolničarsku službu pri Crvenom križu.

Odjel za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade odredio je 27. listopada 1914. da će zbog ratnih prilika u školskoj godini 1914./1915. obje zagrebačke gimnazije, Gornjogradska i Donjogradska, imati zajedničku nastavu u istoj zgradi, povjerivši upravu tih ustanova i nadzor nad izvođenjem nastave ravnatelju Donjogradske gimnazije dr. Juliju Adamoviću. Učenici obiju gimnazija prikupili su u travnju, svibnju i lipnju 1915. ukupno 490 kruna i 18 filira novčanih prinosa i kovina.¹⁷ U Trgovačkoj akademiji nije bilo tjelesnog odgoja u gimnastici i mačevanju, a zbog rata izostala su i dotad uobičajena stručna putovanja. Također, učenici nisu mogli polaziti ni vojnički streljački tečaj. Zbog nedostatka bolničkog prostora, mnoge su škole do kraja godine pretvorene u pričuvne bolnice, npr. Realna gimnazija i Obrtna škola u Zagrebu, ali su se školske uprave i dalje brinule o svojim polaznicima. „Ne pustite, da Vaši sinovi i šticićnici planduju cijelu godinu besposleno“, poručilo je 30. prosinca 1914. ravnateljstvo Zemaljske obrtne škole roditeljima i skrbnicima pitomaca te škole.¹⁸ U bolnici smještenoj u zgradi zagrebačke Preparandije uredile su časne sestre žrtvenik, gdje se svake nedjelje čitala misa ranjenicima.

Koncem prvog polugodišta školske godine 1914./1915. umirovljen je dr. Ivan Hoić, ravnatelj Ženske realne gimnazije, Privremenog zemaljskog ženskog liceja i s njim spojene Vježbaonice.¹⁹ Proglašenjem opće mobilizacije stupili su u vojnu službu nastavnici Muške učiteljske škole i Vježbaonice Petar Šimonji, Josip Škavić, Milan Venko i Dušan Židovec, a učenici te škole prikupili su školske godine 1914./1915. ukupno 275 kruna i 66 filira novčanih prinosa i više od 100 kg kovina.²⁰ Istodobno su učenici zagrebačke Trgovačke akademije djelomično pristupili Hrvatskoj dobrovoljačkoj četi i skautskoj udruzi.

Odjel za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade, na poticaj vojnog zapovjedništva u Zagrebu, ovlastio je 3. svibnja 1915. ravnatelja Trgovačke akademije Otona Bošnjaka da uredi bankovne i osiguravajuće tečajeve od šest tjedana za izobrazbu dočasnika koji su u ratno doba nastradali i postali nesposobni za vojnu službu. U sklopu tih tečajeva nauk o trgovini predavao je učitelj Vladimir Wenečký, trgovačko računarstvo ravnatelj Oton Bošnjak, trgovačko dopisivanje profesor Janko Planinac, trgovačko knjigovodstvo učitelj i pričuvni narednik David Wohl, a osiguravajuće poslove činovnik osiguravajućeg društva

¹⁶ *Izveštaj kr. I. i II. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1914./1915.*, Zagreb 1915, 113-115.

¹⁷ *Izveštaj kr. gornjogradske i kr. donjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1914.-1915.*, Zagreb 1915, 83.

¹⁸ *Izveštaj kr. zem. obrtne škole u Zagrebu za školsku godinu 1915.-1916.*, Zagreb 1916, 38.

¹⁹ *Izveštaj kr. ženske realne gimnazije privr. zemalj. ženskog liceja i s njim spojene vježbaonice u Zagrebu na koncu školske godine 1914./15.*, Zagreb 1915, 87.

²⁰ *Izveštaj o kr. muškoj učiteljskoj školi i vježbaonici u Zagrebu na svršetku školske godine 1914.-1915.*, Zagreb 1915, 40-42.

„Croatia“ Stjepan Debeljak, dok je pisanje na stroju obučavao Robert Drucker, vlasnik skladišta američkog uredskog namještaja tvrtke „Notter i drug“ u Zagrebu.²¹ Zemaljska obrtna škola preseljena je u studenome 1915. u novu zgradu Zemaljskog sirotišta na Josipovcu, ali zbog ratnih prilika ni sljedećih godina nije iznova otvoren internat te škole pa su se učenici morali sami brinuti za stan, hranu i odijevanje²², iako su se gospodarske i socijalne prilike stalno pogoršavale.

Školske godine 1915./1916. u vojnoj službi bili su profesori I. realne gimnazije dr. Stjepan Bohnič, dr. Rudolf Horvat, dr. Ivan Kasumović, dr. Milan Ogrizović, dr. Stjepan Škreb, Slavo Dragić, dr. Vladimir Njegovan, Fran Dominković, Pavao Lesjak, Ljudevit Šplait i Ivan Klučka. Novčani prinosi učenika I. realne gimnazije u ratne pripomoćne svrhe iznosili su 4.650 kruna trećeg ratnog zajma, 4.550 kruna četvrtog ratnog zajma, 1.274 kruna i 32 filira darovanih Zemaljskom odboru za strukovno liječenje, naobrazbu i opskrbu hrvatsko-slavonskih ratnih nemoćnika te 470 kruna i 83 filira za božićne darove ratnicima.²³ Školske godine 1915./1916. u vojnoj službi nalazili su se učitelji II. realne gimnazije Ljubomir Hadžić, dr. Milivoj Prejac, Mato Radovanović, Adam Rubetić i dr. Edgar Leopold, a učenici te gimnazije prikupili su 801 krunu i 27 filira za ratne invalide te 470 kruna i 83 filira za božićne darove vojnicima i potpisali 1.500 kruna ratnog zajma.²⁴ Novčani prinosi učenika Muške učiteljske škole i Vježbaonice u ratne dobrotvorne svrhe iznosili su 367 kruna i 11 filira, a potpisali su i 1.100 kruna ratnog zajma, dok su pri obavljanju djelatne vojničke službe poginuli učiteljski pripravnici Ivan Blažinić-Rastić, Ferdinand Korpar, Nikola Kuhar i Stanislav Frič.²⁵

Na poticaj Zemaljskog odbora za naobrazbu i liječenje hrvatsko-slavonskih invalida u Zagrebu održan je i školske godine 1915./1916. u Trgovačkoj akademiji u Zagrebu već spomenuti bankarsko-osiguravajući tečaj u trajanju od tri mjeseca za izobrazbu ratnih invalida. Nauk o trgovini predavao je profesor David Karlović tri sata tjedno, trgovačko računarstvo profesor Janko Planinac šest sati tjedno, trgovačko dopisivanje pravi učitelj Vladimir Wenečký četiri sata tjedno, trgovačko knjigovodstvo profesor David Karlović šest sati tjedno, osiguravajuće poslove činovnik osiguravajućeg društva „Croatia“ Stjepan Debeljak dva sata tjedno do 30. travnja 1916., a potom je to radio profesor David Karlović. Pisanje na stroju obučavao je Robert Drucker, vlasnik skladišta američkog uredskog namještaja tvrtke „Notter i drug“ u Zagrebu, a krasopis Vladoje Gjuriš, učitelj u Zavodu za gluhoonijeme.²⁶

Za to vrijeme školska mladež pojedinih zagrebačkih škola nastavila je prikupljati pomoć za ratne dobrotvorne svrhe i sudjelovati u radovima u pozadini. Osim što je skupljala humanitarnu pomoć za hrvatske vojnike i invalide, zagrebačka je srednjoškolska mladež 25. ožujka 1916. priredila zapažen koncert u dobrotvorne svrhe. Uz mnoge druge uglednike iz javnog života, svojim su posjetom taj đачki koncert počastili ban dr. Ivan Skerlec Lomnički, zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer, odjelni predstojnik dr. Stjepan Tropsch

²¹ *Izveštaj kr. trgovačke akademije u Zagrebu za školsku godinu 1914-1915.*, Zagreb 1915, 60-61.

²² *Obrtna škola u Zagrebu 1916/1917.*, Zagreb 1917, 36-37.

²³ *Izveštaj kr. I. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1915./16.*, Zagreb 1916, 85-87.

²⁴ *Izveštaj kr. II. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1915./16.*, Zagreb 1916, 89.

²⁵ *Izveštaj o kr. muškoj učiteljskoj školi i vježbaonici u Zagrebu na svršetku školske godine 1915.-1916.*, Zagreb 1916, 54-55.

²⁶ *Izveštaj trgovačke akademije u Zagrebu za školsku godinu 1915-1916.*, Zagreb 1916, 59-61.

i zagrebački vojni zapovjednik general Seipka.²⁷ Ban Skerlec je u pratnji odjelnog predstojnika Zemaljske vlade za bogoštovlje i nastavu Stjepana Tropscha posjetio 12. travnja 1916. obje zagrebačke realne gimnazije. U školskim ljetopisima zabilježeno je da su se maturantice Ženske realne gimnazije, Privremenog zemaljskog ženskog liceja i s njim spojene Vježbaonice prošetale 20. svibnja 1916. po starom Griču.²⁸

Promjena na prijestolju u jeku rata, odnosno smrt cara i kralja Franje Josipa 21. studenoga 1916. i krunidba novoga vladara Karla za ugarskoga i hrvatskoga kralja 30. prosinca 1916. popraćeni su prigodnim iskazivanjima počasti i uobičajenim bogoslužjima kojima je pribivala i školska mladež sa svojim nastavnicima. O tome ima prigodnih obavijesti u gotovo svim tiskanim izvješćima zagrebačkih srednjih škola.

U Zagrebu je 9. siječnja 1917. otvorena Stručna škola za gostioničarsko-kavanarske naučnike Saveza gostioničarskih zadruga Kraljevine Hrvatske i Slavonije: „Svrha i zadaća stručne škole jest, da učenicima pruži što više strukovne naobrazbe, te proširi njihovo znanje i spremu za praktično vršenje njihovih obrtnih grana“, istaknuto je u izvješću škole, čijim je ravnateljem postao Stjepan Debeljak, činovnik osiguravajućeg društva „Croatia“.²⁹ Nastavni predmeti u toj školi bili su: hrvatski jezik, računarstvo, krasopis, gostioničarsko-kavanarska stručna poduka, građanska prava i dužnosti, stručno obrazovanje i njemački jezik. Prema obrtnom zakonu, učenici se nisu smjeli upotrebljavati za noćni posao, ali se iz poziva nesavjesnim poslodavcima da ih puste na spavanje u 22 ili najkasnije 23 sata vidi da mnogi to nisu poštovali, a bez stručne naobrazbe nitko nije smio biti hotelijer i gostioničar.³⁰

Pripremni tečaj za ispit zrelosti u I. realnoj gimnaziji školske godine 1916./1917. držali su profesori dr. Nikola Andrić, Josip Benaković, dr. Karlo Bošnjak, dr. Fran Bubanović, Franjo Dugan, Italo Hochetlinger, Živko Jakić, Vuk Kostrenčić, Ljubomir Mrdjenović, dr. Artur Schneider, Ivan Šarić i dr. Dane Trbojević, a uz njih pravi učitelj dr. Stjepan Zaić i namjesni učitelj Franjo Klement. Učenici I. realne gimnazije potpisali su školske godine 1916./1917. peti ratni zajam u iznosu od 7.950 kruna te prikupili 1.083 kruna i 26 filira prinosa za Zemaljski odbor za strukovno liječenje, naobrazbu i opskrbu hrvatsko-slavonskih ratnih nemoćnika. Skupili su i 335 kruna i 17 filira za božićne darove ratnicima, 811 kruna za Crveni križ, 454 kruna i 7 filira za siročad palih ratnika i invalida domaćih pukovnija, 102 kruna za Odbor „Narod za svoje nemoćnike“, osam kruna i 40 filira za knjižicu *Kako da pomognemo našim invalidima?*, 110 kruna i 60 filira za žalobne znakove, 37 kruna i 80 filira za *Invalid koledar* te 232 kruna i 47 filira kao prinos učenika rimokatoličke vjeroispovijesti za podignuće zavjetne ratne kapele i katoličkog đlačkog doma.³¹ Prikupljajući novčane prinose u ratne dobrotvorne svrhe, učenici II. realne gimnazije skupili su školske godine 1916./1917. za ratne invalide 881 krunu i 74 filira, za božićne darove vojnicima 161 krunu i 59 filira, za siročad u ratu palih vojnika 809 kruna i 64 filira te za Crveni križ 59 kruna i 60 filira. Istodobno je za vojničke čitaonice Hrvata na ratištu prikupljeno 47

²⁷ Izvještaj kr. I. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1915./16., 88.

²⁸ Izvještaj kr. ženske realne gimnazije, privr. zemalj. ženskog liceja i s njim spojene vježbaonice u Zagrebu na koncu školske godine 1915./16., Zagreb 1916, 93.

²⁹ Izvještaj stručne škole za gostioničarsko-kavanarske naučnike Saveza gostioničarskih zadruga Kraljevine Hrvatske i Slavonije u Zagrebu za školsku godinu 1916.-17., Zagreb 1917, s. p.

³⁰ Izvještaj stručne škole za gostioničarsko-kavanarske naučnike Saveza gostioničarskih zadruga Kraljevine Hrvatske i Slavonije u Zagrebu za školsku godinu 1920.-21., Zagreb 1921, s. p.

³¹ Izvještaj kr. I. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1916./17., Zagreb 1917, 43-45.

knjiga, kutija listovnog papira i pet kruna. Učenici su potpisali 5.800 kruna petog, kao i (do 31. svibnja 1917.) 3.150 kruna šestog ratnog zajma.³² Novčani prinosi učenica Ženske realne gimnazije, Privremenog zemaljskog ženskog liceja i s njim spojene Vježbaonice na koncu školske godine 1916./1917. u ratne pripomoćne svrhe iznosili su 6.800 kruna petog ratnog zajma, 1.290 kruna Zemaljskom odboru za strukovno liječenje, naobrazbu i opskrbu hrvatsko-slavonskih ratnih invalida, 891 krunu i 7 filira za siročad u ratu poginulih vojnika iz kraljevina Hrvatske i Slavonije, 319 kruna i 60 filira društvu Crvenoga križa kraljevina Hrvatske i Slavonije, 311 kruna i 8 filira za božićne darove ratnicima te 140 kruna za nabavljanje plakete odbora „Narod za svoje nemoćnike“.³³ Novčani prinosi učenika Muške učiteljske škole i Vježbaonice školske godine 1916./1917. u ratne dobrotvorne svrhe iznosili su 646 kruna i 62 filira, a učenici su potpisali 800 kruna za peti i 750 kruna za šesti ratni zajam.³⁴

Naslovnicu tiskanog izvješća Građevno-stručne škole u Zagrebu za školsku godinu 1917./1918. osmislio je Mladen Kopun, učenik I. razreda Graditeljske škole, a naslovnicu izvješća za sljedeću školsku godinu Vladimir Podhorsky, također učenik I. razreda iste škole.³⁵ U noći 1. veljače 1917. umro je nakon duge i teške bolesti u 55. godini svojega života profesor I. realne gimnazije Albin Ester. Ostavio je iza sebe suprugu i dvojicu sinova pravnika, od kojih su obojica bila u vojsci, a jedan i u ruskom zarobljeništvu. Od 1905. predavao je hrvatski jezik, povijest i zemljopis.³⁶ Školske godine 1916./1917. umrla je i Mara Šarić, rođ. Ettinger, nastavnica Ženske realne gimnazije, Privremenog zemaljskog ženskog liceja i s njim spojene Vježbaonice. U Obrtnoj školi djelovalo je tih školskih godina nekoliko školskih radionica: bravarska radionica poslovođe I. Pintarića, bravarska radionica glavnog poslovođe Đure Burića, bravarska radionica glavnog poslovođe V. pl. Rimaya, stolarska radionica glavnog poslovođe V. Pichlera, klesarska radionica glavnog poslovođe J. Kocijančića, tokarska radionica glavnog poslovođe M. Baslera, drvorezbarska radionica glavnog poslovođe J. Krameršeka i slikarska radionica poslovođe L. Murka, a u stolarskoj radionici poslovođe L. Filipovića nije se radilo jer je poslovođa bio dodijeljen Zemaljskom odboru za liječenje i naobrazbu ratnih invalida u Zagrebu.³⁷ Učitelji II. realne gimnazije – Ljubomir Hadžić, dr. Milivoj Prejac, Mato Radovanović i dr. Leopold Edgar – nalazili su se i školske godine 1917./1918. u vojnoj službi, a učenici te gimnazije prikupili su 2.784 kruna i 97 filira novčanih prinosa u ratne dobrotvorne svrhe te potpisali 3.000 kruna sedmog ratnog zajma.³⁸ Novčani prinosi učenika Muške učiteljske škole i Vježbaonice školske godine 1917./1918. u ratne dobrotvorne svrhe iznosili su 1.015 kruna i 46 filira, a dvojica učenika te škole potpisala su ukupno 100 kruna ratnog zajma.³⁹ Učenice

³² *Izveštaj kr. II. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1916./17.*, Zagreb 1917, 38-39.

³³ *Izveštaj kr. ženske realne gimnazije, privr. zemalj. ženskog liceja i s njim spojene vježbaonice u Zagrebu na koncu školske godine 1916./17.*, Zagreb 1917, 58-60.

³⁴ *Izveštaj o kr. muškoj učiteljskoj školi i vježbaonici u Zagrebu na svršetku školske godine 1916.-1917.*, Zagreb 1917, 61-62.

³⁵ *Izveštaj građevno-stručne škole u Zagrebu za školsku godinu 1917.-18.*, Zagreb 1918, 2; *Izveštaj građevno-stručne škole u Zagrebu za školsku godinu 1918.-19.*, Zagreb 1919, 2.

³⁶ *Izveštaj kr. I. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1916./17.*, 47.

³⁷ *Izveštaj kr. zemalj. obrtne škole u Zagrebu za škol. godinu 1917-18.*, Zagreb 1918, 8-9.

³⁸ *Izveštaj kr. II. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1917./18.*, Zagreb 1918, 20-21.

³⁹ *Izveštaj o kr. muškoj učiteljskoj školi i vježbaonici u Zagrebu na svršetku školske godine 1917.-1918.*, Zagreb 1918, 25.

Djevojačke škole u samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu završetkom školske godine 1917./1918. prikupile su 2.349 kruna i 49 filira novčanih prinosa u ratne dobrotvorne svrhe i potpisale 350 kruna ratnog zajma. Marija Rukavina, učiteljska pripravnica u Djevojačkoj školi u samostanu sestara milosrdnica, umrla je 17. lipnja 1917., a na koncu školske godine 1917./1918. bili su svježi grobovi još dviju učiteljskih pripravnica u toj školi – Terezije Varga i Helene Tominac.⁴⁰

Unatoč skupoći, rekvizicijama, lihvarenju, nestašici i previranjima u zemlji posljednjih ratnih mjeseci, Odjel za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade odredio je 26. rujna 1918. da se otvori još jedna škola: Privremena mala ženska realna gimnazija u Zagrebu. Školske godine 1918./1919. umrli su profesori I. realne gimnazije DMITAR Marković i JOSIP Prikrič.⁴¹ Novčani prinosi učenika Muške učiteljske škole i Vježbaonice u dobrotvorne svrhe iznosili su tada 1.578 kruna i 25 filira.⁴²

Raspadom rastrojene Austro-Ugarske i ulaskom u novu državu – Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca – zagrebačka je školska mladež, zajedno sa svojim nastavnicima, 17. prosinca 1918. proslavila rođendan regenta Aleksandra svečanom službom Božjom u crkvi sv. Blaža.⁴³ Nova je država donijela nove prioritete pa je 30. travnja 1919. školska mladež pribivala prijenosu posmrtnih ostataka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana iz Bečkog Novog Mjesta u zagrebačku prvostolnicu, a u drugoj polovini lipnja iste godine obilježen je u gradskim školama Vidovdan kao novi blagdan „troimenog naroda“. U Obrtnoj školi poslovalo je i školske godine 1918./1919. nekoliko školskih radionica: bravarska radionica poslovođe I. Pintarića, bravarska radionica glavnog poslovođe Đure Burića, bravarska radionica glavnog poslovođe V. pl. Rimayja, stolarska radionica glavnih poslovođa V. Pichlera i L. Filipovića, klesarska radionica glavnog poslovođe J. Kocijančića, tokarska radionica glavnog poslovođe M. Baslera, drvorezbarska radionica glavnog poslovođe J. Krameršeka i slikarska radionica poslovođe L. Murka.⁴⁴ Tijekom školske godine 1918./1919. umro je Adolf Reichwein, a u sljedećoj školskoj godini Ivan Pintarić, obojica nastavnici Obrtne škole. Školske godine 1920./1921. umro je profesor Donjogradske velike gimnazije Pavao Jemeršić.⁴⁵ Još prije toga djelovala je u Zagrebu dvorazredna Trgovačka škola pri Zemaljskoj višoj djevojačkoj školi smjera trgovačko-industrijalnoga. U njoj su se predavali sljedeći predmeti: nauk vjere, hrvatski jezik, francuski jezik, njemački jezik, povijest, zemljopis, matematika, prirodne znanosti, risanje, krasnopis, ručni rad, pjevanje i kućanstvo.⁴⁶ Ta je škola u rujnu 1919. kao Zemaljska dvorazredna trgovačka škola postala samostalnom ustanovom.

„Za vrijeme nezaboravnog boravka Njegovog kraljevskog Visočanstva našega regenta Aleksandra u Zagrebu, prisustvovala su ovozovodske učenice sa učiteljskim zborom svim

⁴⁰ Izvješće djevojačkih škola u samostanu ss. milosrdnica u Zagrebu koncem školske godine 1910./11., 4-7.

⁴¹ Izvještaj kr. I. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1918./19., Zagreb 1919, 27-28.

⁴² Izvještaj o kr. muškoj učiteljskoj školi i vježbaonici u Zagrebu na svršetku školske godine 1918.-1919., Zagreb 1919, 20.

⁴³ Izvještaj kr. donjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1918.-19., Zagreb 1919, 15.

⁴⁴ Izvještaj kr. zem. obrtne škole u Zagrebu za školsku godinu 1918.-1919., 8-9.

⁴⁵ Izvještaj kr. donjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1920./21., Zagreb 1921, 14-15.

⁴⁶ Izvještaj zem. više djevojačke škole smjera trgovačko-industrijalnoga i dvorazredne trgovačke škole pri zem. višoj djevojačkoj školi smjera trgovačko-industrijalnoga u Zagrebu za školsku godinu 1918.-19., Zagreb 1919, 8-9.

dočekima i manifestacijama“, naglašeno je u izvješću Zemaljske dvorazredne trgovačke škole koncem školske godine 1919./1920.⁴⁷ Za to vrijeme u Privremenoj maloj ženskoj realnoj gimnaziji osnovano je učeničko potporno društvo i društvo trezvene omladine te su ustrojena razredna vijeća i izabrano roditeljsko vijeće. Organizirani su dobrovoljni prinosi i izloženi ručni radovi, a 100 polaznica Privremene male ženske realne gimnazije dobivalo je u travnju, svibnju i lipnju 1920. doručak od američke misije.⁴⁸

Na kraju treba još dodati i to da su se Ženska realna gimnazija, Privremeni zemaljski ženski licej i s njim spojena Vježbaonica nazivali od školske godine 1917./1918. Ženskom realnom gimnazijom, Učiteljičkom školom, Privremenim ženskim licejem i s njim spojenom Vježbaonicom, a od školske godine 1920./1921. samo Ženskom realnom gimnazijom. Nova je država donijela i druge novosti pa je tako Graditeljska škola, spojena sa Zemaljskom obrtnom školom, prerasla u svibnju 1919. u Tehničku srednju školu.⁴⁹ Zemaljska viša djevojačka škola smjera kućanskoga prerasla je školske godine 1919./1920. u Zemaljsku višu djevojačku školu I., a Zemaljska viša djevojačka škola smjera trgovačko-industrijalnoga u Zemaljsku višu djevojačku školu II. S Muškom učiteljskom školom i njezinom Vježbaonicom spojena je školske godine 1920./1921. Učiteljska škola sa svojom Vježbaonicom.⁵⁰

Zaključno se može reći da su djevojačke škole u samostanu sestara milosrdnica u promatranom razdoblju djelovale bez prekida. Viša trgovačka škola spojena s Realnom gimnazijom postala je školske godine 1910./1911. Trgovačkom akademijom, koja je sljedeće školske godine odvojena od Realne gimnazije. Potonja je školske godine 1912./1913. podijeljena na I. i II. realnu gimnaziju. Ženska realna gimnazija spojena je školske godine 1913./1914. s Privremenim zemaljskim ženskim licejem i s njim spojenom Vježbaonicom. Gornjogradska i Donjogradska velika gimnazija privremeno su spojene školske godine 1914./1915. zbog ratnih neprilika, ali su već sljedeće školske godine iznova nastavile djelovati neovisno jedna o drugoj. Tijekom školske godine 1916./1917. otvorena je Stručna škola za gostioničarsko-kavanarske naučnike Saveza gostioničarskih zadruga Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Građevno-stručna škola odvojena je školske godine 1917./1918. od Zemaljske obrtne škole, s kojom je dotad bila spojena, a sljedeće školske godine otvorene su Mala ženska realna gimnazija i Tehnička srednja škola. Zemaljska viša djevojačka škola smjera kućanskoga prerasla je školske godine 1919./1920. u Zemaljsku višu djevojačku školu I., a Zemaljska viša djevojačka škola smjera trgovačko-industrijalnoga u Zemaljsku višu djevojačku školu II., dok je Zemaljska dvorazredna trgovačka škola, koja je privremeno bila spojena sa Zemaljskom višom djevojačkom školom II., postala samostalnom ustanovom. Učiteljička škola s Vježbaonicom, koja je od školske godine 1917./1918. bila spojena sa Ženskom realnom gimnazijom i Privremenim zemaljskim ženskim licejem te s njim spojenom Vježbaonicom, spojena je školske godine 1920./1921. s Muškom učiteljskom školom i s njom spojenom Vježbaonicom. To pokazuje da su mnogi kontinuiteti iz predratnog razdoblja živjeli i nakon rata, ali su i ratne i poratne promjene bile na različite načine vidljive i označile ulazak u novo doba.

⁴⁷ *Izveštaj o kr. zemalj. dvorazrednoj trgovačkoj školi u Zagrebu na svršetku školske godine 1919/20.*, Zagreb 1920, 13.

⁴⁸ *Izveštaj privr. male ženske realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1919./20.*, Zagreb 1920, 12-14.

⁴⁹ *Izveštaj kr. tehničke srednje škole u Zagrebu za školsku godinu 1920.-1921.*, Zagreb 1921, 3.

⁵⁰ *Izveštaj kr. muške učiteljske i kr. učiteljičke škole i s njima spojenih vježbaonica u Zagrebu na svršetku školske godine 1920.-1921.*, Zagreb 1921, 23.